

תושבים נמלטים מהעיירה מסקאנה שבחאלב סוריה לכיוון הגבול הטורקי, יוני 2015. תמונה: רודי סעיד/רויטרס.

הסלפייה-ג' האדייה בעשור של טלטלת 'האביב הערבי' – 'מבירא עמיקתא לבירא עמיקתא'

יורם שוייצר

בראשית העשור, ה"מחנה" הסלפייה-ג' האדיסטי בהנהגת אל-קאעדה היה בשפל המדרגה כתוצאה מחיסול מנהיגו אוסמה בן לאדן ומרבית צמרת הנהגתו הבכירה, ולנוכח מאורעות 'האביב הערבי'. אולם מנהיגו החדש ד"ר אימן זוואהירי השכיל לנצל את המאורעות הללו, ובעיקר את מלחמת האזרחים בסוריה, על מנת להופכה ל"זירת ג'האד" חדשה. במהלך העשור התרחשה טלטלה פנימית גם במחנה הסלפייה-ג' האדייה בעקבות הקמת 'המדינה האסלאמית' בשנת 2014, אשר פיצלה אותו לשני מחנות מתחרים ועוינים. השתלטות 'המדינה האסלאמית' על טריטוריה נרחבת בעיראק ובסוריה הובילה להתגבשות קואליציה בינלאומית נגדית. אחרי מאבק של כחמש שנים הקואליציה הבינלאומית בהנהגת ארצות הברית הביסה אותה צבאית. בתום העשור נמצא העולם הסלפייה-ג' האדיסטי הדוראשי, על עשרות ארגונים ופעילים, שוב בתקופת שפל יחסי, אך כיום עומדים לרשותו מאגרי כוח אדם חדשים בעלי ניסיון קרבי ונכסים כלכליים ניכרים שנצברו במהלך העשור. למרות תחושת הניצחון הרווחת בקרב ציבור רחב במערב, משום שחלפו ימי השיא שאליהם העפילו ארגוני הסלפייה-ג' האדייה בשל התבוסה הצבאית, מאות פיגועי הטרור שבוצעו ברחבי העולם בידי ארגונים, תאים ויחידים המזדהים עם הסלפייה-ג' האדייה במהלך שנת 2020 הוכיחו כי לא נס ליחם. לאור הניסיון של כשלושת העשורים שחלפו מאז נוסד אל-קאעדה ועד היום, שהיוו רצף תודתי של גאות ושפל, ראוי להיערך לקראת אפשרות של גאות נוספת בפעילותם גם בעתיד.

מילות מפתח: סלפייה-ג' האדייה; דאע"ש; אל-קאעדה; טרור ומלחמה בעצימות נמוכה; האביב הערבי

מבוא

בחסות מסך העשן שיצרו המדינה האסלאמית והמערכה הממוקדת לבלימתה, אשר גרמה להסטת תשומת לב המנהיגים והציבור, המשאבים והכוחות הלוחמים, המשיכו אל-קאעדה ושותפיו לפעול מתחת לרדאר.

בחסות מסך העשן שיצרו המדינה האסלאמית והמערכה הממוקדת לבלימתה, אשר גרמה להסטת תשומת לב המנהיגים והציבור, המשאבים והכוחות הלוחמים, המשיכו אל-קאעדה ושותפיו לפעול מתחת לרדאר בעיקר באזורי הפריפריה באפריקה, בסאהל ובדרום אסיה וכן במזרח התיכון, במטרה להתאושש, להתחזק ולגייס כוח אדם כדי לבסס מחדש את מעמדם ולהרחיב את פעילותם לזירות פעולה נוספות (Hoffman, 2018). בשלהי העשור השני הואץ שוב המרדף של ארצות הברית ובעלות בריתה לחיסול שרידי ההנהגה הוותיקה של אל-קאעדה ושותפיו ששרדו חרף המרדף הגלובלי, במקביל למרדף אחרי מנהיגי המדינה האסלאמית ושותפיה, אשר הביא גם הוא לחיסולם של הח'ליף אבו בכר אל-בגדאדי ב-26 באוקטובר 2019 ובכירים נוספים בהנהגתה.

וכך, בחלוף העשור, מחנה הסלפייה-ג'האדייה, שהוא דוראשי בהנהגתו ודוקטובי באסטרטגיית הפעולה שלו, מצוי שוב במה שנראה כתקופת שפל. למרות זאת חשוב לציין את התנודתיות במצבו של מחנה הסלפייה-ג'האדייה, הבנוי ממגוון רחב של ארגונים ופעילים הפועלים בזירות גיאוגרפיות שונות, מאז הופיע בשלהי שנות ה-80 והטביע את חותמו על עולם הטרור משלהי שנות ה-90 ואילך. המחנה, שהונהג מראשיתו על ידי אל-קאעדה במשך למעלה משני עשורים, נע לאורך יותר משלושים שנות קיומו בין שפל לגאות ושוב לשפל.¹ עובדת היותם של ארגוני הסלפייה-ג'האדייה בתקופת שפל יחסי בעת הזו הביאה שוב בכירים מהממשל בארצות שונות ובעיקר בארצות הברית להכריז על תבוסת הארגונים המובילים את המחנה הסלפי-ג'האדיסטי.² אולם כדאי ללמוד מניסיון העבר, שהספד מוקדם מדי עלול להיות מסוכן והרה אסון.

נראה כי למרות הפיצול ומצבו הנוכחי של המחנה הסלפי-ג'האדיסטי הדוראשי, אין הדבר מעיד בהכרח על אובדנו או על תפוגת תוקף האיום הנשקף ממנו, ממוביליו ומשותפיו. האידיאולוגיה והחזון הסלפי-ג'האדיסטי מהווים זרם רעיוני אידיאולוגי הקיים זמן רב ומבטאים משאת נפש חבויה של מוסלמים רבים – להחזיר את ימי התהילה של האסלאם לקדמותם. למרות זאת, מספר פעיליהם בקרב כלל המוסלמים בעולם הוא שולי והם אינם מצליחים לסחוף אחריהם את רוב צעירי

העשור שחלף מאז פרוץ מאורעות 'האביב הערבי' מאפשר התבוננות על המגמות והתפניות שהתחוללו במהלכו ב"מחנה" המזוהה עם הסלפייה-ג'האדייה. ממעוף הציפור ניתן לקבוע כי המחנה שהונהג בידי אל-קאעדה התחיל את העשור הנוכחי מנקודת שפל, שנבעה מפגיעה מצטברת בהנהגת הארגון – ובראשה חיסולו של אוסמה בן לאדן, מייסדו ומפקדו המיתולוגי, ושורה של מנהיגים בכירים – בסיכולים ממוקדים מידי ארצות הברית. אל-קאעדה ולצידו מערכת הבריתות שלו הצליחו להתאושש ממצבם העגום בזכות טלטלת 'האביב הערבי', שגרמה להתערערות המשטרים האוטוריטריים במזרח התיכון ולנפילת המנהיגים שלחמו נגדם עד חורמה. מחנה הסלפייה-ג'האדייה מצא בסוריה, שבה פרצה בשלהי 2011 מלחמת אזרחים שהלכה והתעצמה, זירת ג'האד חדשה שבאמצעותה הצליח לעורר מחדש את "רוח הג'האד" ולבצע גיוס המוני של מתנדבים רבים, שנהרו אל סוריה מרחבי תבל כדי לחוות מלחמת קודש. המדיה החברתית המתפתחת מילאה תפקיד מרכזי בתהליך הגיוס לשורותיהם, ומאוחר יותר גם בהעצמת כוחם של ארגוני הסלפייה-ג'האדייה.

אבל אליה וקוץ בה. סביב סוגיית מעורבותו של המחנה במלחמה בסוריה, אל-קאעדה בעיראק (Islamic State in Iraq – ISI), אחד הארגונים הבכירים במערכת הבריתות שהקים אל-קאעדה במהלך השנים, נקט מדיניות עצמאית, מרד במעמדו ההגמוני של אל-קאעדה וכפר במנהיגותו של ד"ר אימן זוואהירי. מהלך זה הוביל לפילוג המחנה ולהתפצלותו לשני מחנות מתחרים ועוינים: האחד בראשות 'המדינה האסלאמית' ובעלי בריתה-כפיפיה, והשני בהובלת אל-קאעדה ושותפיו. וכך, משלהי המחצית הראשונה של העשור הפכה הסלפייה-ג'האדייה, הפעם תחת הגמוניה של המדינה האסלאמית, לגורם כוח משמעותי ומאיים שהשפיע על מערכת היחסים הבינלאומית באופן שחרג מזה שהיה מוכר בעבר, כשאל-קאעדה עמד בראש המחנה.

ההשתלטות של המדינה האסלאמית על טריטוריה נרחבת, הנכסים שצברה והסכנה שהוקרנה ממנה בשל התפשטותה הטרטוריאליה והאלימות הקיצונית שנקטה – כל אלה הובילו להקמת קואליציה בינלאומית שגובשה בספטמבר 2014 במטרה להנחיל לה תבוסה צבאית, לבטל את שליטתה בטרטוריות שאלהן התפשטה ולמנוע את המשך קיומה של ישות סלפית-ג'האדיסטית בלב המזרח התיכון. במקביל, אל-קאעדה ושותפיו ניצלו את ההפוגה הזמנית שבה זכו, לאחר שמאז מתקפת ה-11 בספטמבר הם היו היעד המרכזי של המערכה הבינלאומית נגד הטרור, עד הקמת המדינה האסלאמית.

נפש של אל-קאעדה במשך שנים, ולמרות שבוצעה שלא בדרך של ג'האד אלים, אשר לה הטיפו ובה דבקו, התקבלה בשביעות רצון בקרב מנהיגי הארגון. גם בן לאדן עוד טרם חוסל וזוואהירי בירכו עליה, בשל אמונתם כי "מלאכתם של צדיקים נעשית בידי אחרים" (שווייצר ושטרן, 2011; Soufan, 2017), וממילא הכול הוא חלק מתוכנית אלוהית.

האביב הערבי מצא את זוואהירי בראש מחנה מוחלש, והוא חיפש דרך לבסס את מנהיגותו ולחלץ את אל-קאעדה ובעלי בריתו מהמשבר שבו היו מצויים ובהתחשב בנסיבות המהפכניות שפקדו את המזרח התיכון. זוואהירי זיהה כי לא רק שאויביו המושבעים מקרב מנהיגי המדינות הערביות סולקו כתוצאה מהאירועים הללו, אלא שרבים מהמנהיגים והפעילים של ארגוני הג'האד הסלפי הוותיקים שוחררו מכלאם או נמלטו ומצאו את דרכם חזרה לארגוניהם, אשר זכו לתגבור איכותי ניכר בשורותיהם. יתר על כן, זוואהירי זיהה כי סוריה, שבה החלה ב־2011 מלחמת אזרחים בין אסד לבין האופוזיציה לשלטונו, היא מדינה הראויה להיות זירת הג'האד הבאה. מאחר שהתאימה לצרכיו הוא השתמש בה כחבל הצלה להחייאה מחדש של מחנה הג'האד העולמי, כשזה היה נתון במשבר.

זוואהירי פנה לצעירי האסלאם בנאום שפורסם ב־31 ביולי 2013 תחת הכותרת "46 שנים לתבוסת צבאות ערב במלחמת 1967", בקריאה להגיע לסוריה להילחם נגד אסד שתואר על ידו ככופר, והבטיח לשחרר את סוריה מידי ואלאחר מכן לפנות לעבר ירושלים כדי לשחרר את המקומות הקדושים בפלסטין הכבושה. ואכן, אל-קאעדה בהובלת המנהיג החדש זוואהירי הסיט את תשומת ליבו ומשאביו של ארגונו לעבר סוריה. הדבר התיישב היטב עם תפיסתו העקרונית של זוואהירי, שהיה מתומכי העדפת ההתמקדות ב"אויב קרוב" ובלב הלבנט על פני הבחירה של בן לאדן, שהתקבלה כתוצאה מאילוצי המציאות המרה שבה נתקל והובילה אותו לדבוק באסטרטגיה של התמקדות ב"אויב רחוק" (Bergen, 2006). יודגש כי למרות העדפותיו הוא תמך בנאמנות בדרכו של בן לאדן. זוואהירי בחר להשתלב בנסיבות החדשות שנוצרו בעקבות טלטלת האביב הערבי, הפנה את משאבי ארגונו לסוריה ואף שיגר לשם פעילים בכירים וותיקים כדי שיפקחו מטעמו על זירת הג'האד המרכזית המתהווה. אבל במחצית 2013 חלה תפנית שהשפיעה יותר מכול על התנהלות מחנה הסלפייה-ג' האדייה בהמשך העשור, והובילה לפילוג במערכת הבריתות של אל-קאעדה ולפיצול המחנה.

ארגון אל-קאעדה בעיראק, שבשנת 2006 החליף את שמו ל'המדינה האסלאמית בעיראק' (ISI), המשיך

האסלאם. זאת בשל הג'האד האלים והקיצוני, שבו הם דבקים כדרך בלעדית להגשמת חזונם.

ראוי להדגיש כי גם בתום העשור ולמרות השפל העיתי שבו מצויה הסלפייה-ג' האדייה, המשיכו ארגונים המזוהים איתה לבצע מאות רבות של פיגועי טרור ברחבי העולם.

גלגולו של עשור בסלפייה-ג' האדייה

אירועי האביב הערבי מצאו את מחנה הסלפייה-ג' האדייה כאשר ארגון אל-קאעדה, שנתפס כמנהיג הבלתי מעורער ושימש כסמל המייצג שלו, היה נתון למרדף גלובלי. במשך כעשור, מאז ספגה ארצות הברית את מתקפת הטרור בתחומה, היא הובילה מערכה ממוקדת בסיוע בעלות בריתה, אשר הביאה למעצרים ואף לחיסולם של רוב הבולטים בין חברי הנהגת אל-קאעדה ושותפיו. רובם נפגעו מהתקפות של כלי טיס בלתי מאוישים וחמושים, לרוב במקום מחבואם באזור השבטי של וזיריסטן וכן בפשיטות ובפעולות עיתיות על הקרקע במקומות שונים בעולם. לנקודת השפל הנמוכה ביותר שלו הגיע ארגון אל-קאעדה עם חיסולו במאי 2011 של בן לאדן, מנהיגו המיתולוגי, בפשיטה של כוחות מיוחדים אמריקאיים על אחוזתו באבוטאבאד, פקיסטן. במצב זה חלו חילופי הנהגה באל-קאעדה המוכה. מותו של בן לאדן הותיר את הארגון בראשות מחליפו, זוואהירי, שנבחר על ידי מועצת השורא של הארגון. בניגוד לבן לאדן הכריזמטי, שנשען על מעמדו הייחודי כמי שנטל חלק בלחימה באפגניסטן, מנהיגותו של זוואהירי התבססה בעיקר על מעמדו כסגנו של המנהיג, ובשל היותו רטוריקן אסלאמי.

הדחתם של מנהיגים אוטוקרטים בכמה מדינות מפתח ערביות כמו מצרים, לוב, תוניסיה ותימן, אשר הייתה משאת נפש של אל-קאעדה במשך שנים, ולמרות שבוצעה שלא בדרך של ג'האד אלים, אשר לה הטיפו ובה דבקו, התקבלה בשביעות רצון בקרב מנהיגי הארגון.

הדעה שרווחה במערב לגבי עתידו של אל-קאעדה והמחנה שהוביל הייתה כי הטלטלה תהווה מכה קשה נוספת לארגון ולשותפיו, שתוביל להקטיית כוחם והשפעתם בעולם הערבי והמוסלמי. זאת משום שההפיכות שהתחוללה במספר מדינות ערביות ובוצעו ללא שפיכות דמים רבה, עם דרישה ליתר דמוקרטיזציה, זכויות אדם ושוויון זכויות לנשים, ייצגו בפועל רעיונות ודרכי פעולה הפוכים מאלה שייצג זרם הסלפייה-ג' האדייה בראשות אל-קאעדה. אולם הדחתם של מנהיגים אוטוקרטים בכמה מדינות מפתח ערביות כמו מצרים, לוב, תוניסיה ותימן, אשר הייתה משאת

ליושנה משכה לשורותיה עשרות אלפי מתנדבים שהגיעו מיותר ממאה מדינות (Clapper, 2016), ובהן מדינות ערביות שהבולטות בהן היו תוניסיה, ערב הסעודית וירדן, ולמעלה מחמשת אלפים מתנדבים ממדינות המערב, בעיקר אירופים מצרפת, בריטניה, גרמניה ובלגיה, מהמדינות הסקנדינביות (בעיקר שוודיה ודנמרק) ומטורקיה וכן ממרכז אסיה – צ'צ'נים (בעיקר מאוזבקיסטן ומקירגיסטן) ואויגורים מסין (Soufan Group, 2015). המדינה האסלאמית השתלטה על ערים חשובות כמו מוסול בעיראק (2014-2017) ואֶרֶק (2014-2017) ודיר אֶזֶר (2014-2019) בסוריה, ועל עיירות וכפרים רבים לצידן. בימי השיא שלה הגיעה לשליטה בשטח שגודלו כגודל אנגליה ומספר תושביו כשמונה מיליון. המדינה האסלאמית התאפיינה באכזריות יוצאת דופן והטילה אימה וטרור על הנתינים שבתחומה, בלחימתה באויביה ובביצוע מעשי טרור ברחבי העולם. תחת הסיסמה "קיימת ומתפשטת" (באקיה ותתמדד) הפכה הסלפייה־ג'האדיה בהובלתה של המדינה האסלאמית לסכנה מוחשית ומיידית לסדר האזורי במזרח התיכון ואף לאיום גלובלי. המדינה האסלאמית עשתה שימוש מתוחכם ומקצועי במדיה החברתית לבניית דימוי העוצמה שלה, כדי למשוך מתנדבים חדשים לשורותיה ולשם הטלת מורא ופחד בלב יריביה. מאוחר יותר גם השתמשה בה לצורכי גיוס, הכשרה ועידוד פעילות טרור ביוזמה עצמית בהשראתה. הסכנה והאיום הגובר מצידה הובילו בספטמבר 2014 להתגייסות של קואליציה בינלאומית בהובלת ארצות הברית שהורכבה מיותר מ־70 מדינות,³ כדי לבלום ולהביס אותה צבאית ולשחרר מאחזיתה את הטריטוריה הנרחבת שכבשה ואת האוכלוסייה שהייתה נתונה למשטר טרור וכפייה, תחת פרשנותה הקיצונית לשריעה. אחרי מערכה כבדת דמים, תרתי משמע, של כחמש שנים נחלה המדינה האסלאמית תבוסה צבאית, ואיבדה את שליטתה ואת משילותה בלב הלבנט הערבי עם נפילת המאחז הצבאי האחרון שלה בבאע'וז שבצפון־מזרח סוריה.

למרות תבוסתה הצבאית נותר במקום המדינה האסלאמית ארגון דאע"ש, שהיה השלד והבסיס להקמת הח'ליפות האסלאמית עם מספר משוער של 14-18 אלף לוחמים במזרח התיכון,⁴ ועוד אלפי לוחמים הנמנים עם בעלי בריתו ברחבי העולם, שחידשו את שבועת האמונים למנהיגו החדש של דאע"ש אמיר מוחמד סעיד עבד אל־רחמן אל־מולא, המכונה אבו אברהים אל־האשמי אל־קרישי, שנבחר לתפקיד לאחר חיסולו של אל־בגדאדי ב־26 באוקטובר 2019 בכפר בארישה, צפונית לעיר אדליב.

את המסורת העצמאית והאוטונומית שהנחיל לו אבו מצעב אֶזֶרְקאווי, המנהיג המייסד שלו, שהתעלם במידה רבה מהמדיניות שהתוו מנהיגי אל־קאעדה בן לאדן וזואהירי, עד שחוסל בשנת 2006. אבו בכר אל־בגדאדי, שמונה למפקד הארגון בשנת 2010, לאחר חיסול יורשיו של זרקאווי, נקט גם הוא מדיניות עצמאית ואוטונומית מול זואהירי. מדיניות זו קיבלה גיבוי ועידוד מצד בכירי וותיקי משטר הבעת' של סדאם חוסיין, שהיו כלואים עימו במחנה המעצר 'בוקה' בזמן הנוכחות האמריקאית בעיראק, והצטרפו אל הארגון (Reuters, 2015).

על רקע התבססותו של שלטון שיעי בבגדאד, בייחוד תחת ראש הממשלה נורי אל־מלכי, שלאחר עזיבת האמריקאים בשנת 2011 נקט מדיניות מפלה במיוחד נגד המיעוט הסוני ונציגיו בממשלה, ארגון ISI ניצל את חולשת המשטר השיעי ואת הניכור של האוכלוסייה הסונית לביסוס מעמדו באזורים השבטיים במערב עיראק. במקביל למתרחש בעיראק ניצל הארגון גם את התרופפות שליטתו של משטר אסד בצפון־מזרח המדינה כדי לשגר אנשים מטעמו להתבססות בסוריה. וכך, אל־בגדאדי החליט על דעת עצמו לאחד בין שלוחת אל־קאעדה בסוריה ג'בהת אל־נוצרה – שהונהגה בידי מוחמד אל־ג'ולאני, סורי שלחם לצידו בעיראק ושוגר על ידו להנהיג את השלוחה בסוריה – לבין ארגונו בעיראק, וכינה את הארגון המאוחד בשם דאע"ש (המדינה האסלאמית בעיראק ובאֶשֶׁאם, שמה של 'סוריה הגדולה'). מאחר שמהלך זה לא נעשה בהסכמתו ובאישורו מראש של זואהירי נוצרו סדקים ביחסי השניים, שהתרחבו לכלל קרע והגיעו לגט כריתות בין האישים ובין הארגונים, והובילו לסילוקו של הארגון העיראקי משורות מערכת הבריתות של אל־קאעדה. הקרע הזה גרם לפיצול מחנה הג'האד העולמי למחנה דוראשי, שהפך במהרה לעימות גלוי ומר בין המחנות.

בסופו של העימות הזה הכריז דובר דאע"ש ביוני 2014 על הקמת 'המדינה האסלאמית' (הפעם ללא זיהוי שמה עם שטח טריטוריאלי ספציפי) ועל הכתרת אל־בגדאדי לח'ליף. בכך נקבע לכאורה מעמדו של אל־בגדאדי כהגמון לא רק במחנה הסלפייה־ג'האדיה, ובכך גם מעל זואהירי, אלא גם בעולם המוסלמי כולו, משום היותו ממלא מקומו של הנביא מחמד.

המדינה האסלאמית תחת הח'ליף אל־בגדאדי שמה לעצמה למטרה לבסס מדינה עצמאית שתוביל להקמת ח'ליפות אסלאמית ברחבי העולם, ופעלה לשם ביסוס שליטתה בטריטוריה שעליה השתלטה ובה החילה את חוקי השריעה ('תמכין'). הבטחתה של המדינה האסלאמית להגשמה מיידית של בניית ח'ליפות אסלאמית בלב הלבנט הערבי והחזרת עטרת האסלאם

רבה במנהיגות בעלת ניסיון שתהיה מקובלת על חברי הארגון ועל שותפיו, בעיקר לנוכח העובדה כי אל-קאעדה, הנסמך במידה רבה על שותפיו ובעלי בריתו, סבל במהלך העשור האחרון ממרידות מצד שתיים מהן, אל-קאעדה בעיראק (ה-ISI) והיא תחריר א-שאם הסורית, ולנוכח האתגרים העומדים בפניהם בעשור הבא.

סיכום

בפתחו של העשור החדש נמצאים ארגוני הסלפייה-ג' האדייה תחת הנהגה מפוצלת, מידלדלת, עוינת ומתחרה על ההגמוניה במחנה הג' האד העולמי בתקופת שפל מאתגרת. הדבר נכון בעיקר על רקע זיכרון התבוסה הצבאית הצורבת שהנחילו להם מדינות המערב ושותפותיהן הערביות ושברו של חלום הקמת הח'ליפות האסלאמית, שלא יתממש בזמן קרוב. אולם ראוי להדגיש כי לרשותם עומדות עתודות כוח אדם חדשות, שבחלק לא מבוטל מהן נמצאים אנשים בעלי ניסיון קרבי עשיר וחדורי אינדוקטרינציה סלפית-ג' האדיסטית שספגו במהלך לחימתם. לכך יש להוסיף תגבור אפשרי של אלפי לוחמים ובני משפחותיהם שנותרו עדיין במחנות המעצר ובמחנה אלי-הול שבצפון-מזרח סוריה. נוסף על כך חל גידול במשאבים הכלכליים העומדים לרשותם, הורחבו תשתיותיהם באזורי הפריפריה ופעילות הטרור שהם מבצעים מדי שבוע במקומות שונים בעולם אינה נפסקת.⁶ מדי שנה מתבצעות מאות פעולות טרור וגרילה ברחבי העולם ובהן פיגועי התאבדות רבי נפגעים, שבהם ממלאים ארגוני הסלפייה-ג' האדייה תפקיד דומיננטי. כך לדוגמה, רק בשנת 2020 ביצעו סלפים-ג' האדיסטים למעלה ממאה ועשרים פיגועי התאבדות ב-16 מדינות, שגבו את חייהם של יותר מ-700 בני אדם.⁷ במחנה אל-קאעדה ראוי לשים לב לפעילות של שותפיו, ששניים מהם, אל-קאעדה בחצי האי ערב וא-שבאב הסומלי, תכננו במהלך 2019 לבצע פיגועים קטלניים בארצות הברית: הראשון הוא פיגוע ירי בבסיס חיל אוויר בפנסיקולה שביצע ב-6 בדצמבר 2019 צוער סעודי שעמד לסיים קורס טיס, חודשים ספורים לפני סיומו, אשר הביא למותם של שלושה ולפציעתם של שמונה נוספים. הצוער גויס ונשלח למשימתו בארצות הברית על ידי אל-קאעדה בחצי האי ערב (FBI National Press Office, 2020). גם ארגון אל-שבאב הסומלי שלח פעיל מטעמו לעבור הכשרה כטייס, שאותה סיים בשנת 2019 בפיליפינים, במטרה לבצע פיגוע טרור אווירי בארצות הברית. בדצמבר 2020 פורסם כתב האישום נגד הפעיל שהוסגר לארצות הברית (Weiser, 2020).

תנאי היסוד במקומות שבהם פעילים ארגוני הסלפייה-ג' האדייה קשים. הם נשלטים על ידי משטרים

כך, למרות הולם התבוסה הצבאית ושברו של החלום המובטח להקים באופן מיידי אימפריה אסלאמית חדשה, שהיה גלום ברעיון המכונן שאותו הבטיח הח'ליף אל-בגדאדי למאמיניו ולתומכיו, נותרו כ-12 "מחוזות" במחנה, הממשיכים לפעול מאז קריסת המדינה האסלאמית כשותפי דאע"ש ולבצע מאות פיגועים מדי שנה ברחבי העולם, בעיקר בסוריה ובעיראק וכן באפגניסטן, בסיני, באפריקה ובדרום-מזרח אסיה. לארגון נותרו רזרבות כספיות עצומות מתקופת שלטונו, כתוצאה מסחר שניהלה המדינה האסלאמית בנפט ובחומרי גלם, משוד בנקים וביזת אוצרות ארכיאולוגיים, מגביית מיסים וסחיטה ומתגמולי כופר כספי שקיבלה מחטיפות שביצעה נגד זרים ומקומיים כאחד.

ארגון אל-קאעדה הצליח גם הוא לחזק את שורותיו במצטרפים חדשים. בראשית העשור האחרון נהנה אל-קאעדה מדריסת רגל במזרח התיכון בעיקר בסוריה, באמצעות שלוחתו ארגון ג' בהת אל-נוצרה, שנשבע אמונים לזוואהירי, אולם במהלך השנים הוא התרחק מאל-קאעדה ושינה את שמו פעמיים, לג' בהת פתח א-שאם ולאחר מכן להיאית תחריר א-שאם, כדי לבטא את התנתקותו ממחנה הסלפייה-ג' האדייה ומהדימוי הטרוריסטי הבינלאומי שדבק בכל שותפי אל-קאעדה, והעדיף לנהל מערכה מקומית בעלת מאפיינים לאומיים סוריים נגד משטרו של אסד. בכך נפרד הארגון היאית תחריר א-שאם ממערכת הבריתות של אל-קאעדה, וכיום נותרה לארגון בסוריה בעלת ברית מקומית הנושאת את השם חוראס א-דין. עיקר כוחו של אל-קאעדה כיום הוא בפריפריה של המזרח התיכון, בסאהל ובמגרב, בצפון אפריקה, במזרח אפריקה ובאפגניסטן.

הנהגת אל-קאעדה הוותיקה, שהתבססה על בוגרי המערכה באפגניסטן נגד הרוסים, הידלדלה בשנתיים האחרונות, בעקבות התחדשותה של המערכה הממוקדת של ארצות הברית נגד בכירה. מצבו האישי של זוואהירי מנהיג הארגון אינו ברור. יש דיווחים שלא אושרו בידי הארגון, כי נפטר לאחרונה ממחלה קשה, או שלמצער הוא באחרית ימיו מסיבות בריאותיות. חיסולה של צמרת ההנהגה בעיקר בסוריה ובאיראן (האחרון שבהם, עבדאללה אחמד עבדאללה שנחשב אחד משלושת מנהיגי הארגון, מצא את מותו בהתנקשות בטהראן בנובמבר השנה), הותיר את סייף אל-עדרל, קצין מצרי בעברו ומומחה חבלה שמילא שורה של תפקידים בכירים באל-קאעדה וחבר במועצת השורא, כמועמד הטבעי להנהיג בהמשך את הארגון אחרי הסתלקות זוואהירי, כדי לשמור על אחדות השורות ולשמר את ההגמוניה במערכת הבריתות שלו.⁸ יכולתו של אל-קאעדה להמשיך להנהיג את המחנה המבוזר והאוטונומי טמונה במידה

נראה כי הגאות והשפל החוזרים ונשנים שעברו על ארגוני הסלפייה-ג'האדיה בעשורים האחרונים מלמדים כי הכרזות הניצחון של המערב ולצידם נאומי הספד לסלפייה-ג'האדיה מוקדמים ואופטימיים מדי.

נגד "האויב הרחוק". המערב היה ונותר יריב שנאו, חורש רעה כנגד המוסלמים וארגוני הסלפייה-ג'האדיה, ללא הבדל לאיזה מחנה הם שייכים. המונח "נאמנות והתכחשות" (אלולא' ואלברא') הוא צו מנחה לפגיעה בכל מי שאינם מוסלמים, ועל כן הם בבחינת אויב שיש לפגוע בו (Wagemakers, 2009).

יורם שוייצר הוא ראש התוכנית טרור ומלחמה בעצימות נמוכה במכון למחקרי ביטחון לאומי.

מקורות

שוייצר, י' ושטרן, ג' (2011). "מלאכתם של צדיקים נעשית בידי אחרים": אל-קאעדה והמהפכות במזרח התיכון. **עדכן אסטרטגי** 14 (2), המכון למחקרי ביטחון לאומי, 27-36.

Bergen, P. (2006, September 24). What were the causes of 9/11? *Prospect*. <https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/whatwerethecausesof911>

Clapper, James R. (2016, February 9). *Statement for the record worldwide threat assessment of the U.S. intelligence community*. Office of the Director of National Intelligence. <https://www.dni.gov/index.php/newsroom/congressional-testimonies/congressional-testimonies-2016/item/1313-statement-for-the-record-worldwide-threat-assessment-of-the-u-s-intelligence-community>

FBI National Press Office (2020, May 18). FBI director Christopher Wray's remarks at press conference regarding naval air station Pensacola shooting investigation. FBI — Press release. <https://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/fbi-director-christopher-wrays-remarks-at-press-conference-regarding-naval-air-station-pensacola-shooting-investigation>

Hoffman, B. (2018, March 6). Al-Qaeda's resurrection. Council on Foreign Relations. https://www.cfr.org/expert-brief/al-qaedas-resurrection?utm_medium=social_share&utm_source=tw

Miller, C. (2020, September 10). This 9/11 anniversary arrives with the end of the war on al-Qaeda well in sight. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/09/10/christopher-miller-9-11-anniversary-end-of-war-on-al-qaeda/>

Reuter, C. (2015, April 18). Secret files reveal the structure of Islamic State. *Spiegel International*. <https://www.spiegel.de/consent-a?targetUrl=https%3A%2F%2Fwww.spiegel.de%2Finternational%2Fworld%2Fislamic-state-files-show-structure-of-islamist-terror-group-a-1029274.html>

אוטוריטריים דכאניים באזורים בלתי משילים ספוגי שחיתות ועוני רב, שבהם שורר מצב כלכלי קשה. תנאים אלה לא השתנו לטובה ואף הוחמרו בשל הפנדמיה שפשטה ברחבי העולם, ועל כן ניתן להעריך כי יש בסיס למאתרי הגיוס וההנעה של מתנדבים חדשים להמשך הג'אהד נגד אויביהם הכופרים, והמצב לא ישתנה במהרה.

למרות הכרזות ניצחון שנשמעות מפי בכירי ממשל, בעיקר אמריקאים, על תבוסה קרובה של אל-קאעדה, לצד השלמת המשימה של הבסת המדינה האסלאמית והמשך המערכה נגד דאע"ש, נראה כי הגאות והשפל החוזרים ונשנים שעברו על ארגוני הסלפייה-ג'האדיה בעשורים האחרונים מלמדים כי הכרזות הניצחון של המערב ולצידם נאומי הספד לסלפייה-ג'האדיה מוקדמים ואופטימיים מדי. הדבר נכון במיוחד כאשר הארגונים הסלפיים-ג'האדיסטיים ויחידים הפועלים בהשראתם רואים במאבקם מערכה מתמשכת, אשר התקלות העיתיות בדרך הן בסך הכול ניסיון אלוהי לבחינת אמונתם ויכולת ההתמדה שלהם, וכי ניצחונם הוודאי בוא יבוא, כפי שעלה גם בנאומו האחרון של אל-בגדאדי מה-16 בספטמבר 2019 תחת הכותרת "ואמר: תעשו!", כחודש בטרם חוסל. הפנדמיה של הקורונה אף חיזקה וביססה את אמונתם כי יריביהם, שנחשבו בעיני עצמם לבלתי מנוצחים, ספגו מנחת זרועו של האל והתגלו כנמר של נייר,⁸ וכי תבוסתם בוא תבוא.

מנקודת המבט של תחילת העשור החדש קשה לראות בטווח הקרוב את תקומתו של גורם סלפי-ג'האדיסטי חדש בסדר הגודל שאליו הגיעה המדינה האסלאמית בימי השיא שלה. האפשרות לחזרתו של אתגר סלפי-ג'האדיסטי חדש ומאיים ברמה הגלובלית תלויה במידה רבה בקיומם של נסיבות גיאופוליטיות, חולשה פנימית של משטרים כושלים וחסרי יכולת משילות בטריטוריות בתחומי מדינותיהם, שבר כלכלי אקוטי, אפליה עדתית דתית חריפה וצמיחת מנהיגים כריזמטיים, שיתלכדו — כולם או חלקם — לניצוץ שידליק שרשרת אירועים שעלולה להוליד מערכת ג'אהד נוספת.

חשוב לציין כי נראה שבקרוב הציבור במערב קיימת תחושת רווחה בעקבות הבסת ארגון המדינה האסלאמית ובשל ההצהרות כי ארגון אל-קאעדה נחלש. אומנם בשנים האחרונות פחתו ההיקף ועוצמת ההתקפות במדינות מערביות, ואלה שבוצעו היו מעשים של יחידים ותאים קטנים הפועלים בהשראת הרעיון הסלפי-ג'האדיסטי ובעיקר ביוזמה עצמית, ורק מקרים ספורים בהנחיה ישירה, אולם על אף התמקדות הנוכחית של הקבוצות השונות בהשתקמות, בהתחזקות ובפעילות בפרפריה, אין בכך כדי להצביע על נטישה מוחלטת של המערכה

- במאמר דעה ב'וושינגטון פוסט' הכריז כריסטופר מילר, ראש המרכז הלאומי לסיכול הטרור האמריקאי, כי המלחמה נגד אל-קאעדה קרובה לסיום (Miller, 2020). כמו כן, בכנס שערך מכון סופאן ב־19-16 בנובמבר 2020 נערכה שיחה בין פיטר ברגן והשגריר נתן סילס, המשמש גם מתאם סיכול הטרור במחלקת המדינה. לצפייה בכנס ראו: <https://globalsecurityforum.com/#>
- לצפייה בשיחה בין שני האישים, ראו גם: Global Security Forum. Fireside Chat 'An Overview of the Global Terrorist Threat' Amb. Nathan Sales, Peter Bergen. YouTube, uploaded: November 17, 2020 <https://www.youtube.com/watch?v=lu389Mdf-JY>
- ישנן 78 חברות בקואליציה הגלובלית להבסת דאע"ש בהובלת ארצות הברית. למידע נוסף: <https://www.state.gov/the-global-coalition-to-defeat-isis-partners/>
- הערכה זו נכתבה בדוח המפקח הכללי שהוגש לקונגרס האמריקאי בחודש אוגוסט 2019 (Schmitt et al., 2019). למידע נוסף: https://media.defense.gov/2019/Aug/06/2002167167/-1/-1/1/Q3FY2019_LEADIG_OIR_REPORT.PDF
- במארג הבריתות של ארגון אל-קאעדה חמש חברות רשמיות: אל-קאעדה במגרב האסלאמי (AQIM); אל-קאעדה בחצי-האי ערב (AQAP); אל-קאעדה בתת-היבשת ההודית (AQIS); ארגון אל-שבאב בסומליה; וחוראס א-דין בסוריה.
- במסגרת ההתרחבות העולמית, 'המדינה האסלאמית' הכריזה על נוכחותה מעבר לבסיס פעילותה בעיראק ובסוריה בדמות "מחוזות". מחוזותיו הרשמיים של ארגון דאע"ש כיום הם: עיראק, סוריה, ח'ורסאן, סיני, מערב אפריקה, מרכז אפריקה, מזרח אסיה, אלג'יריה, פקיסטן, הודו, סומליה וטורקיה.
- הדוח השנתי של פיגועי התאבדות 2020 יראה אור במכון למחקרי ביטחון לאומי ב־8 בינואר 2021.
- מאמר המערכת מתוך שבועון התעמולה של דאע"ש, א־נבאא', מהדורה 227, שפורסם ב־26 במרץ 2020.
- Schmitt, E., Rubin, A.J., & Gibbons-Neff, T. (2019, August 19). ISIS is regaining strength in Iraq and Syria. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/08/19/us/politics/isis-iraq-syria.html>
- Soufan, A. (2017). *Anatomy of terror: From the death of Bin Laden to the rise of the Islamic State*. W. W. Norton & Company. p. 26.
- Soufan Group (2015). *Foreign fighters: An updated assessment of the flow of foreign fighters into Syria and Iraq* (Rep.). Soufan Group. <http://www.jstor.org/stable/resrep10784>
- Wagemakers, J. (2009). The transformation of a radical concept — Al wala' wa-l-bara' in the ideology of Abu Muhammad al-Maqdisi. In R. Meijer (ed.) *Global Salafism — Islam's new religious movement*, pp. 81-106, Columbia University Press.
- Weiser, B. (2020, December 16). Kenyan planned 9/11-style attack after training as pilot, U.S. says. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/12/16/nyregion/cholo-abdi-abdullah-shabab-indictment.html?fbclid=IwAR2Hx33b0Ai4pCT62EWqafXZbGG4kLdGLTlx60IV8CSe xl68sfpFeUXJTVA>

הערות

- 1 הגאות והשפל של הסלפייה-ג'האדייה: אל-קאעדה הופיע בשלהי שנות ה־80, ומראשית שנות ה־90 היה ארגון עלום שפעל באנונימיות כסייען ומממן טרור, שרק מעטים הכירו. בשלהי שנות ה־90 צבר תאוצה עם הפיגועים בשגרירויות בקניה ובטנזניה (1998) ובמשחתת 'קול' בתימן (2000), והגיע לשיא תהילתו במתקפת ה־11 בספטמבר 2001. עשור זה החל בגאות רבה והסתיים בשפל שאליו הגיע אל-קאעדה ב־2011; העשור השני, שהתחיל בשפל, הגיע במחציתו לשיא הגאות וירד בסופו לשפל שבו הוא מצוי בראשית 2021.